

СМЕРТЬ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ. ПОЛІТИЧНИЙ УСТРІЙ, УСТАНОВЛЕНИЙ ЗА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Після блискучої переможної війни проти Речі Посполитої, що точилася протягом 1648—1654 років, Богдан Хмельницький, попри значне невдоволення частини козацької старшини й рядового козацтва подіями 1654 року, а саме підписанням союзу з Московським царством під час Переяславської ради, перебував на вершині своєї слави. Поза всякими сумнівами, можна стверджувати, що й сама створена Хмельницьким українська Гетьманщина теж відбувала пору найбільшого піднесення. Вона вже ніколи не буде незалежною й такою сильною, як наприкінці 50-х років XVII століття. І ніколи не зможе звернути з того згубного шляху, яким почала йти саме після Переяславської ради, що й зумовило загибель і небуття козацької республіки. Відтоді владна верхівка Гетьманщини могла лише спостерігати за тим, як Московська держава, з якою гетьман Хмельницький підписав договір про військовий союз, поволі збільшує свій вплив на її справи й запускає схожі на метастази щупальця в тіло України, наближаючи кінець незалежної козацької республіки. Усе це було ще попереду, а поки що рука Хмельницько-

го міцно тримала булаву, разом з нею утримуючи козацьку старшину. Саме Богдан Хмельницький примушував козацьких ватажків передусім боронити відвойовану в польських магнатів Україну, забувши на час розбіжності в поглядах, що споконвіку роздирали неспокійну й бунтівну козацьку спільноту. Усе змінилося 25 липня (6 серпня за новим стилем) 1657 року.

Уранці 6 серпня 1657 року церковні дзвони чигиринських храмів та гарматні залпи з укріплень фортеці повідомили про сумну подію. Помер гетьман Богдан Хмельницький. Причина смерті — крововилив у мозок, який стався після довгої та важкої хвороби, яка підточувала сили Хмельницького останні роки владарювання. День похорону покійного гетьмана на Раді генеральної військової старшини було призначено лише через чотири тижні, маючи на меті надати якомога більшій кількості людей можливість прибути до Чигирина і віддати гетьману останню шану. Труну з набальзамованим тілом, зодягненим у парадне вбрання, було виставлено в резиденції гетьмана під нахиленими церковними і козацькими хоругвами.

У неділю 2 вересня, а за старим стилем — 23 серпня, після скорботних проповідей під передзвін церковних дзвонів та гарматні й мушкетні залпи вкриту червоною китайкою домовину винесли з гетьманських покоїв і повільним ходом траурної процесії рушили до родового маєтку гетьмана — хутора Суботів. Про цю подію так відгукнувся літописець XVII сторіччя, відомий нам як Самовидець: «Барзо хорим сам Хмелницкій был, где юже с тоей постелі, албо хоробы не встал, але в скором часі померл о Успеніі Пресвятія Богоро-

ЗМІСТ

Пролог	3
Смерть Богдана Хмельницького і її наслідки для України. Політичний устрій, установлений за Хмельниччини	6
Гетьманування Івана Виговського й спроби послабити вплив Москви. «Гадяцький трактат» і його значення для України	17
Гетьманування Юрія Хмельницького. Подальші спроби Московського царства ліквідувати незалежний статус Гетьманщини. Чуднівська битва. Становище в Україні напередодні Чорної ради	36
Кінець гетьманування Юрія Хмельницького. Гетьманування Павла Тетері. Підготовка до проведення Чорної ради	49
Боротьба Золотаренка й Сомка. Поява на політичному обрії Івана Брюховецького. Чорна рада, або козацька рада в Ніжині 17—18 червня 1663 року	60
Гетьманування Івана Брюховецького. Настрої в Україні у перші роки після Чорної ради	80

Становище в Правобережжі під час Чорної ради і після її завершення. Початок наступу Яна Казимира і Павла Тетері на Лівобережжя. Розправа з Іваном Богуном	86
Гетьманування Петра Дорошенка і спроби поєднати розірвану під час Чорної ради Україну. «Андрусівська угода» 1667 року й остаточний поділ України. Наслідки панування Російської імперії для розколеної України	102
Епілог	117